

Н. Є. Кудла

Роль туризму у соціально-економічному розвитку сільських територій

Пошук додаткових доходів на селі, підняття рівня життя сільських жителів, модернізація і розбудова місцевої інфраструктури сприятиме відродженню українського села, збереженню його культурних надбань. У соціально-економічний розвиток сільських територій мають входити нові види сільського підприємництва – сільський туризм, агротуризм та агроекотуризм.

Ключові слова: сільські території, соціально-економічний розвиток, сільський туризм, агротуризм, агроекотуризм

Сільський туризм у більшості країн світу розглядається як невід’ємна складова програми комплексного соціально-економічного розвитку села і сільських територій. Проблема розвитку сільського туризму в Україні залишається надалі доволі актуальною. Організація відпочинку на селі має надзвичайно позитивний вплив на економіку та екологію регіонів України за рахунок використання наявного приватного житлового фонду, розширення сфери зайнятості сільського населення та можливості реалізації на місці продукції особистого селянського господарства, забезпечення туристів екологічно чистими продуктами харчування та збереження природи внаслідок зниження антропогенного тиску.

Пошук виробниками сільськогосподарської продукції додаткових джерел доходів, які можна отримати від надання різноманітних послуг, в тому числі туристичних, змушує їх займатися несільськогосподарською діяльністю. У результаті проведення різних реформ на селі сільське господарство опинилось у надзвичайно складній ситуації. Спостерігається зuboжіння значної частини селян, зменшення попиту на вітчизняні сільськогосподарські продукти, у зв’язку з чим виникли труднощі зі збутом, низькі ціни сільськогосподарських продуктів не сприяють дохідності селянських господарств. Пошук додаткових доходів селянами стає щораз невідміннішим. Як свідчить практика, навіть у країнах з найвищим рівнем розвитку господарства доходи селян з додаткових джерел є в середньому вищі, ніж від сільськогосподарської діяльності.

У високорозвинених країнах 40-60% селян одержують більше половини сумарних доходів з несільськогосподарських джерел, в яких вагому роль відіграє надання туристичних послуг. Цей вид діяльності становить важливий елемент розвитку села і навколишніх територій.

© *Н. Є. Кудла*, 2013.

Свідченням на користь агротуристичних послуг є не тільки дохід самого селянина, який надає такі послуги, але й розвиток суміжних галузей, таких як гастрономія, домашня переробка, консервування, народні промисли. Вважається також, що одне господарство, яке надає туристичні послуги, одночасно створює близько 10 нових робочих місць в околиці [6, с. 18]. Селянські сім'ї, які розпочинають агротуристичну діяльність, повинні здобути нові навички, а також навчитися основ малого підприємництва.

Загалом можна відзначити соціально-психологічну та економічну користь надання туристичних послуг у сільській місцевості. Соціально-психологічна його користь полягає в збільшенні поваги до сільського способу життя, взаємному пізнанні, інтеграції місцевої культури і культури міських жителів. Сільський туризм дозволяє брати участь у житті сільської родини, запобігає ізоляції туристів від сільської громади або її згладжує, дає можливість ознайомитись з традиційним стилем життя селян.

Економічна користь сільського туризму пов'язується перш за все зі стимуляцією розвитку селянських господарств, які спеціалізуються в певній галузі сільського господарства. Розвиток цієї діяльності сприятиме надходженню додаткових доходів селянським господарством без великих інвестиційних затрат.

Оцінити економічну вигоду від надання туристичних послуг у сільській місцевості досить складно. Дуже часто вона переплітається з неекономічними вигодами, які не можна виміряти. Залежать вони від того, наскільки широкий спектр туристичних послуг надає сільський господар, якого фінансового прибутку він очікує і як підходить до ризику. Відомі випадки, коли селяни почали надавати туристичні послуги поряд з основною роботою в господарстві і за кілька років побачили, що туристичний бізнес забезпечує вищі доходи, ніж доходи від основної діяльності [4, с. 32]. Тому варто задуматися над тим, чи надання туристичних послуг позитивно впливає на сільське домогосподарство і на його виробничу діяльність. За відсутності статистичних спостережень і комплексних наукових досліджень важко однозначно відповісти на поставлене питання.

Для розв'язання цієї проблеми необхідно провести дискусію щодо впливу несільськогосподарських ініціатив (в тому числі агротуристичних) на виробничу діяльність селянських господарств. Дуже часто подають виключно позитивні тенденції впливу сільського туризму на домогосподарство, забуваючи при цьому, що воно складається з двох інтегральних частин: сільського домогосподарства і особистого селянського (виробничого) господарства. Загалом вплив агротуристичної діяльності на сільське домогосподарство, а, особливо на доходи сільських

сімей, оцінюється позитивно. Однак така діяльність не завжди сприяє збереженню потужностей виробництва сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах.

Останнім часом у наукових працях велику увагу звертають на потребу диверсифікації доходів сільських сімей і впровадження концепції багатofункціонального розвитку села [2, с. 63] і сільських територій [1, с. 62]. Позитивний вплив сільського туризму і агротуризму є очевидним, однак необхідно пам'ятати, що його будуть супроводжувати і негативні явища. До основних таких небажаних проявів можна віднести:

- розвиток сільського туризму може негативно впливати на формування сільського простору і зникнення традиційної для села і регіону забудови;
- сприйняття, особливо молодими людьми, не завжди позитивних взірців поведінки від приїжджих;
- зростанням патологічних явищ;
- розвиток відносин на основі комерціалізації;
- дезінтеграція місцевої спільноти;
- комерціалізація регіональної культури;
- руйнування історично-архітектурних пам'яток;
- погіршення місцевого ландшафту, туристичне будівництво не завжди відповідає регіональному стилю;
- забруднення водоймищ, нанесення втрат рослинному і тваринному світу тощо.

Щоб сільський туризм міг стати істотним елементом місцевої економіки, треба задовольнити відповідний попит на туристичні послуги. Однак у багатьох регіонах України не створено належних умов для його розвитку. Основними бар'єрами та обмеженнями щодо надання туристичних послуг у сільській місцевості є:

- природно-кліматичні та ландшафтні умови: не надто сприятливий клімат, однорідність території, деградація ландшафту, надмірна інтенсифікація економіки, забруднення довкілля;
- суспільно-психологічні умови: низький освітній рівень і низька кваліфікація жителів сільських територій, незнання іноземних мов, незадоволення з перебування туристів, небажання змін, відсутність суспільної активності;
- нормативно-законодавчі передумови: відсутність чіткого правового та податкового регулювання діяльності усіх суб'єктів господарювання, які функціонують на сільській території;
- інституційні умови: незадовільна співпраця між державними, громадськими інституціями та органами місцевого самоврядування,

які займаються і відповідають за розвиток підприємництва у сільській місцевості;

- інфраструктурні умови: низький рівень комунальної і транспортної інфраструктури, низька якість надання послуг;
- фінансові умови: недостатня кількість власних засобів на адаптацію об'єктів туристичного призначення, недоступність дешевих кредитів, великі витрати, пов'язані з підвищенням стандарту туристичних об'єктів;
- маркетингові умови: відсутність популяризації сільських територій і самих суб'єктів підприємницької діяльності, які надають туристичні послуги, відсутність спільної системи бронювання і дистрибуції засобів розміщення.

Отже, постає питання, чи сільський туризм може бути добрим вирішенням для кожного селянського господарства і для кожної адміністративної територіальної одиниці, чи господарства і місцева влада зацікавлені цією формою господарської активності і зможуть вищенаведені обмеження спростувати. Вважаємо, що значна частина сільських господарів ці проблеми найближчим часом вирішити не зможе.

Трансформація діяльності селянських господарств, особливо у гірських регіонах, може призвести до цілковитої відмови від аграрної діяльності, що спричинить ситуацію, коли селянське господарство перетвориться у домогосподарство з власником сільськогосподарських угідь, а здійснювана туристична діяльність прийме форми типові для сільського туризму. Можна сформулювати тезу, що вплив агротуристичної діяльності на аграрну є позитивний або нейтральний, до моменту, коли він здійснюється, ґрунтуючись на вільних засобах виробництва (землі, праці і капіталу). Надання туристичних послуг на базі селянського господарства не повинно призвести до цілковитої втрати виробничого потенціалу, оскільки при цьому агротуризм втрачає свою сутність. Створені у такий спосіб суб'єкти, які надають туристичні послуги, матимуть проблеми з недостатністю обігових засобів, слабкою обізнаністю у цій сфері і у більшості випадків не зможуть конкурувати з пансіонатами і мотелями, перетворюючись у дешеві місця для ночівлі.

Більшість селян, однак, трактує надання туристичних послуг як додаткову діяльність, яка сприяє підвищенню рівня життя мешканців села, як приємне урізноманітнення життя на селі, а одержані фінансові кошти становлять додатковий, побічний дохід для господарства. З проведених досліджень випливає, що в більшості випадків доходи від сільського туризму становлять від 20 до 75% доходів, що надходять від сільськогосподарської діяльності. Їх можна використати на підвищення

рівня життя на селі (оснащення домашнього господарства, ремонт, розбудова будинку, модернізація господарського подвір'я) або на поточні витрати селянського господарства.

Розвиток сільського туризму має на меті активізацію сільських територій, їх багатофункціонального господарського використання, дозволити використати додаткові засоби та вільні ресурси, що не використовувалися взагалі або невеликою мірою, а також сприятиме створенню передумов для ведення підприємницької діяльності.

У літературі з'явилося також поняття «агроекотуризм», під яким розуміють відпочинок у селянській родині, яка займається сільським господарством біологічними (екологічними) методами (у господарствах, які мають відповідні сертифікати чи перебувають у процесі екологічного перепрофілювання). Найбільш відомою організацією, яка об'єднує такі господарства в Європі, є Європейський центр екологічного сільського господарства і туризму (ECEAT).

Агроекологічні послуги можуть надаватися виключно у господарстві, яке дотримується екологічних методів ведення сільськогосподарського виробництва. Основою екологічного землеробства є цілковита відмова у процесі виробництва продуктів харчування від сільськогосподарських, ветеринарних і споживчих хімічних засобів.

Ведення виробництва екологічними методами – це спосіб отримання сільськогосподарського продукту із застосуванням екстенсивних, традиційних методів виробництва, які не порушують природної рівноваги. Цей принцип важливий на усіх виробничих етапах – від вирощування, збирання, зберігання, до переробки продукції.

Селянські господарства, які у своїй діяльності застосовують екологічні методи господарювання, мають освітню значимість. Вони навчають тривалого і гармонійного використання природи та дбайливого ставлення до всіх живих істот, дають можливість дізнатися і побачити, як вирощуються екологічні продукти високої споживчої якості. Розвиток екологічного сільського господарства має неоціненну вартість у підвищенні знань про природу як елемент культури сучасної людини – як пропагандистів агроекотуризму так сільського населення і туристів [5, с. 27].

Отже, надання туристичних послуг у селянському господарстві у поєднанні з екологічними методами вирощування сільськогосподарських культур є одним з основних принципів агроекотуризму. Уся діяльність у цій сфері повинна підпорядковуватися принципу «екологія окуповується». До найважливіших екологічних ознак розвитку агроекотуризму можна віднести [3, с. 16]:

- охорону природного середовища шляхом популяризації екологічно ефективних, суспільно – відповідальних і приязних довіллю форм туризму;
- провадження туристичної та сільськогосподарської діяльності з пристосуванням до навколишнього природного середовища;
- виробництво сільськогосподарських продуктів з урахуванням екологічних вимог;
- розвиток інфраструктури, яка підтримує екологічні складові туризму (транспорт, альтернативні джерела енергії, господарювання відходами, водопостачанням і водовідведенням).

Екологічне землеробство в економічно розвинених країнах динамічно розвивається як галузь сільського господарства і яке потрібно розвивати в Україні. Однак перепрофільовання селянського господарства вимагає часу і значних матеріальних і моральних зусиль, що деякий час супроводжуватиметься зменшенням виробничо-фінансових показників та за умов відсутності державних програм підтримки екологічного землеробства може спричинити їх банкрутство. Практика свідчить, що основним показником динамічного зростання агроекологічних селянських та фермерських господарств, поряд з усвідомленням важливості споживання здорових, екологічних продуктів харчування, є підвищення життєвого рівня українського суспільства.

Сучасне трактування сільського туризму має полягати у запровадженні в сільській простір нових функцій, пов'язаних з поліпшенням умов життя, праці і відпочинку селянських родин, надання різноманітних несільськогосподарських послуг. Рушійною силою такого розвитку може бути модернізація або побудова нової суспільно-економічної інфраструктури на селі, яка сприятиме розвитку несільськогосподарської діяльності на сільських територіях при одночасному розширенні зайнятості місцевого населення.

Практика свідчить, що краще живуть ті села, де селяни не тільки займаються рослинництвом і тваринництвом, але і здійснюють переробку сільськогосподарської продукції, розвивають народні промисли, займаються іншими видами несільськогосподарської діяльності, до якої можна віднести і прийом на відпочинок й організацію дозвілля туристів. Розвиток сільського туризму впливає на вирішення багатьох соціально-економічних проблем села: зменшення рівня безробіття; розширення сфери самозайнятості сільського населення, особливо молоді; розширення можливостей для реалізації продукції особистого селянського господарства, зокрема, реалізації її на місцях; покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, сіл в цілому; модернізації

соціальної інфраструктури; відродження та збереження місцевих народних ремесел, пам'яток історико-культурної спадщини; підвищення культурно-освітнього рівня сільського населення.

Список використаних джерел

1. Губені Ю. Е. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю. Е. Губені // Економіка України. – 2007. – №4. – С. 62-70.
2. Кудла Н. Є. Багатофункціональний розвиток сільських територій від базових ідей до активізації місцевого підприємництва / Н. Є. Кудла // Економіка України. – 2008. – №1. – С. 62-71.
3. Кудла Н. Є. Вплив екотуризму на збалансований розвиток сільських територій / Н. Є. Кудла // Вісник Львівського ун-ту (Серія міжнародні відносини). – вип. 24, 2008. – С. 11-17.
4. Кудла Н. Основи сільського туризму: науково-теоретичний аспект: посіб. / Н. Кудла. – Дрогобич, 2006. – 62 с.
5. Łopata J. Ekoturystyka – urlop u ekorolników / J. Łopata. – Strzyszów: Wyd. ECEAT, 1998. – 134 s.
6. Kmita E. Agroturystyka jako szansa aktywizacji społeczno-gospodarczej środowisk wiejskich // Zagadnienia Doradztwa Rolniczego. – 1994. – №2. – S.15-22.

Кудла Н.Е. Роль туризма в социально-экономическом развитии сельских территорий.

Поиск дополнительных доходов на селе, повышение уровня жизни сельских жителей, модернизация и развитие местной инфраструктуры будет способствовать возрождению украинского села, сохранению его культурного достояния. В социально – экономическое развитие сельских территорий должны входить новые виды сельского предпринимательства – сельский туризм, агротуризм и агроэкотуризм.

Ключевые слова: сельские территории, социально-экономическое развитие, сельский туризм, агротуризм, агроэкотуризм.

Kudla N.Y. The role of tourism in socio-economic development of rural areas.

Search for additional income opportunities in rural areas, raising of the standard of living of the rural population, modernization and development of local infrastructure that will contribute to the revival of Ukrainian villages and preservation of its cultural heritage. The socio-economic development of rural areas should include new types of rural businesses: rural tourism, agritourism and agriecotourism.

Key words: rural development, socio-economic development, rural tourism, agritourism, agriecotourism.